

स्टॉक ब्रोकर्स आणि क्लायंट्सचे हक्क व जबाबदाऱ्या

(SEBI आणि स्टॉक एक्सचेंजेसने वेळोवेळी घालून दिल्याप्रमाणे)

क्लायंटने/ग्राहकाने केवळ त्या सिक्युरिटीज/कॉन्ट्रॅक्ट्स/इतर इन्स्ट्रुमेंट्समध्येच गुंतवणूक/व्यवहार करावा, जे एक्सचेंजच्या नियम, उपनियम (Byelaws) आणि विनियम (Regulations) तसेच सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज बोर्ड ऑफ इंडिया (SEBI) आणि त्याअंतर्गत वेळोवेळी जारी केलेल्या परिपत्रकां/सूचनांनुसार एक्सचेंजवर व्यवहारासाठी मान्य (admitted) आहेत.

स्टॉक ब्रोकर आणि क्लायंट, एक्सचेंजचे सर्व नियम, उपनियम आणि विनियम तसेच त्याअंतर्गत जारी केलेल्या परिपत्रकां/सूचनांबाबत आणि SEBI चे नियम/विनियम तसेच शासन प्राधिकरणांच्या लागू अधिसूचनांबाबत वेळोवेळी बांधील राहतील.

क्लायंटने स्वतः स्टॉक ब्रोकरकडे सिक्युरिटीजमध्ये आणि/किंवा डेरिव्हेटिव्ह कॉन्ट्रॅक्ट्समध्ये व्यवहार करण्याची क्षमता आहे का याची खात्री करून घ्यावी आणि स्टॉक ब्रोकरमार्फतच ऑर्डर्स अंमलात आणण्याची इच्छा व्यक्त करावी. तसेच, वेळोवेळी ऑर्डर देण्यापूर्वी स्टॉक ब्रोकरची ही क्षमता आहे का याची खात्री क्लायंटने करून घ्यावी.

स्टॉक ब्रोकरने क्लायंटची प्रामाणिकता, आर्थिक सुदृढता आणि देण्यात येणाऱ्या सेवांशी संबंधित गुंतवणूक उद्दिष्टे याबाबत सतत समाधान करून घ्यावे.

स्टॉक ब्रोकरने क्लायंटला स्टॉक ब्रोकरची जबाबदारी (liability) नेमकी कोणत्या स्वरूपाची आहे, त्यातील मर्यादा (limitations) काय आहेत, तसेच स्टॉक ब्रोकर कोणत्या भूमिकेत/क्षमतेत (capacity) कार्य करतो याची स्पष्ट माहिती देण्यासाठी आवश्यक पावले उचलावीत.

क्लायंटची माहिती (CLIENT INFORMATION)

क्लायंटने “Account Opening Form” मध्ये स्टॉक ब्रोकरने मागितलेले सर्व तपशील आणि त्यासोबत आवश्यक सहाय्यक दस्तऐवज, जे स्टॉक एक्सचेंजेस/SEBI यांनी वेळोवेळी अनिवार्य केले आहेत, पूर्णपणे द्यावेत.

क्लायंटने खाते उघडण्याच्या कागदपत्रांतील सर्व अनिवार्य तरतुदी स्वतः समजून घ्याव्यात. स्टॉक ब्रोकरने नमूद केलेल्या अतिरिक्त अटी/कागदपत्रे ही क्लायंटने मान्य केलेल्या अटी-शर्तीनुसार गैर-अनिवार्य (non-mandatory) असतील.

खाते उघडताना दिलेल्या “account opening form” मधील माहितीत किंवा त्यानंतर कधीही – विशेषतः winding up petition/insolvency petition किंवा क्लायंटच्या क्षमतेवर (capacity) लक्षणीय परिणाम करणाऱ्या कोणत्याही लिटिगेशन/वाद प्रकरणांबाबत – काही बदल झाल्यास क्लायंटने त्वरित लेखी स्वरूपात स्टॉक ब्रोकरला कळवावे. क्लायंटने वेळोवेळी स्टॉक ब्रोकरला आर्थिक माहिती (financial information) देणे/अपडेट करणे आवश्यक आहे.

स्टॉक ब्रोकरने account opening form मधील तसेच क्लायंटशी संबंधित इतर कोणतीही माहिती गोपनीय ठेवावी आणि कायदा/नियामकीय आवश्यकता असल्याशिवाय कोणालाही उघड करू नये. तथापि, क्लायंटची स्पष्ट परवानगी असल्यास स्टॉक ब्रोकर क्लायंटची माहिती कोणत्याही व्यक्ती/प्राधिकरणाला उघड करू शकतो.

मार्जिन्स (MARGINS)

क्लायंटने संबंधित सेगमेंट(स) मध्ये व्यवहार करताना लागू असलेले initial margins, withholding margins, special margins किंवा स्टॉक ब्रोकर/एक्सचेंजला आवश्यक वाटणारे किंवा SEBI ने वेळोवेळी निर्देशित केलेले इतर मार्जिन्स भरावेत. स्टॉक ब्रोकरला स्वतःच्या एकमेव व पूर्ण विवेकाधिकाराने (sole and absolute discretion) अतिरिक्त मार्जिन्स गोळा करण्याची परवानगी आहे (जरी एक्सचेंज/क्लिअरिंग हाऊस/क्लिअरिंग कॉर्पोरेशन/SEBI ने मागितलेली नसली तरीही) आणि क्लायंटने ठरलेल्या कालावधीत ती भरावी.

क्लायंटला समजते की मार्जिन्सचा भरणा केल्याने सर्व देणी पूर्णपणे फिटली आहेतच असे नाही. सातत्याने मार्जिन्स भरूनही, ट्रेड सेटलमेंटच्या वेळी करारानुसार आवश्यक असलेली पुढील रक्कम क्लायंटला भरावी लागू शकते (किंवा मिळण्याचा हक्क असू शकतो).

व्यवहार आणि सेटलमेंट (TRANSACTIONS AND SETTLEMENTS)

क्लायंटने सिक्युरिटी/डेरिव्हेटिव्ह कॉन्ट्रॅक्ट खरेदी/विक्रीची ऑर्डर लेखी स्वरूपात किंवा क्लायंट व स्टॉक ब्रोकर यांच्यात परस्पर सहमतीने ठरलेल्या स्वरूपात/पद्धतीने द्यावी. स्टॉक ब्रोकरने क्लायंटचे ऑर्डर्स आणि ट्रेड्स फक्त त्या क्लायंटला दिलेल्या Unique Client Code मध्येच टाकले/अंमलात आणले जातील याची खात्री करावी.

स्टॉक ब्रोकरने क्लायंटला ट्रेडिंग/सेटलमेंट सायकल्स, डिलिव्हरी/पेमेंट शेड्युल्स आणि त्यातील बदलांची माहिती देत राहावी. संबंधित एक्सचेंजचे शेड्युल/प्रक्रिया पाळणे ही क्लायंटची जबाबदारी आहे.

क्लायंटने जमा केलेली रक्कम/सिक्युरिटीज स्टॉक ब्रोकरने स्वतंत्र खात्यात ठेवावीत, जे ब्रोकरच्या स्वतःच्या खात्यापासून किंवा इतर कोणत्याही क्लायंटच्या खात्यापासून वेगळे असेल; आणि SEBI/एक्सचेंजच्या नियम/विनियम/परिपत्रक/सूचना/मार्गदर्शक सूचनांमध्ये नमूद उद्दिष्टांशिवाय इतर कोणत्याही कारणासाठी वापरू नयेत.

एक्सचेंज(स) ने suo moto (स्वतःहून) ट्रेड(स) रद्द केल्यास, क्लायंटच्या वतीने केलेले ट्रेड(स) यासह सर्व असे ट्रेड ipso facto (स्वतःहून) रद्द मानले जातील; आणि स्टॉक ब्रोकरला क्लायंटसोबतचे संबंधित कॉन्ट्रॅक्ट(स) रद्द करण्याचा अधिकार असेल.

एक्सचेंजवर निष्पादित व्यवहार संबंधित एक्सचेंजचे नियम/उपनियम/विनियम आणि त्याअंतर्गत जारी परिपत्रक/सूचना यांच्या अधीन असतील. अशा ट्रेडचे सर्व पक्ष संबंधित एक्सचेंजच्या उपनियम/विनियमांमध्ये नमूद न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राला (jurisdiction) मान्यता देतील.

ब्रोकरेज (BROKERAGE)

क्लायंटने स्टॉक ब्रोकरला वेळोवेळी लागू असलेले ब्रोकरेज आणि वैधानिक शुल्क/लेव्हीज भरावेत. स्टॉक ब्रोकरने संबंधित एक्सचेंजच्या आणि/किंवा SEBI च्या नियम/विनियम/उपनियमांनुसार अनुमत कमाल ब्रोकरेजपेक्षा जास्त ब्रोकरेज आकारू नये.

पोझिशन लिक्विडेशन/क्लोज-आऊट (LIQUIDATION AND CLOSE OUT OF POSITION)

स्टॉक ब्रोकरच्या इतर हक्कांना (उदा. मध्यस्थीला संदर्भित करण्याचा हक्क) बाधा न आणता, क्लायंट समजतो की मार्जिन किंवा इतर देयकांचा भरणा न झाल्यास, थकीत कर्ज इ. बाबींमुळे स्टॉक ब्रोकरला क्लायंटच्या सर्व किंवा कोणत्याही पोझिशनस लिक्विडेट/क्लोज-आऊट करण्याचा अधिकार असेल आणि त्या प्रक्रियेतील प्राप्ती (असल्यास) क्लायंटच्या देयकांशी समायोजित करू शकतो. अशा क्लोज-आऊट/लिक्विडेशनमुळे होणारे सर्व नुकसान व आर्थिक शुल्क क्लायंटकडून आकारले जाईल व क्लायंटने ते वहन करावे.

क्लायंटचा मृत्यू/दिवाळखोरी किंवा सिक्युरिटीज स्वीकारणे/पेमेंट करणे/डिलिव्हर/ट्रान्सफर करणे अशक्य झाल्यास, स्टॉक ब्रोकर क्लायंटचा व्यवहार क्लोज-आऊट करू शकतो आणि झालेल्या नुकसानीचा दावा क्लायंटच्या इस्टेटवर करू शकतो. अधिशेष (surplus) असल्यास तो क्लायंट/नामनिर्देशित/उत्तराधिकारी/वारस/असाइनी यांना मिळेल. नामनिर्देशित व्यक्तीच्या फायद्यासाठी निधी/सिक्युरिटीज ट्रान्सफर केल्यास ते कायदेशीर वारसाविरुद्ध स्टॉक ब्रोकरसाठी वैध मुक्तता (valid discharge) मानली जाईल.

स्टॉक ब्रोकरने पेमेंट/डिलिव्हरी डिफॉल्ट व संबंधित बाबींची माहिती संबंधित एक्सचेंजला द्यावी. डिफॉल्टिंग क्लायंट कॉर्पोरेट/भागीदारी/प्रोप्रायटरी किंवा इतर कृत्रिम कायदेशीर घटक असल्यास, संचालक/प्रमोटर/भागीदार/मालक यांची नावेही एक्सचेंजला कळवली जातील.

वाद निवारण (DISPUTE RESOLUTION)

स्टॉक ब्रोकरने संबंधित एक्सचेंजेस आणि SEBI चे संपर्क तपशील क्लायंटला द्यावेत.

स्टॉक ब्रोकरने त्याच्यामार्फत झालेल्या सर्व व्यवहारांबाबत क्लायंटच्या तक्रारी/गिव्हन्स निवारणात सहकार्य करावे तसेच bad delivery/rectification इ. बाबींतील हरकती दूर करण्यास मदत करावी.

डिपॉझिट्स, मार्जिन मनी इ. संदर्भातील कोणतेही दावे/वाद संबंधित एक्सचेंजच्या नियम/उपनियम/विनियम आणि परिपत्रक/सूचना यानुसार conciliation/arbitration कडे संदर्भित केले जातील.

स्टॉक ब्रोकरने conciliation/arbitration मार्फत वादांचा जलद निपटारा सुनिश्चित करावा आणि त्या प्रक्रियेत झालेला conciliation report/settlement agreement/arbitration award अंमलात आणण्यास तो जबाबदार असेल.

क्लायंट/स्टॉक ब्रोकर समजतो की वाद निवारणासाठी अधिकृत प्रतिनिधीने दिलेल्या सूचनांनुसार क्लायंट/ब्रोकर बांधील राहतील, अधिकृतता पत्रानुसार.

संबंध समाप्ती (TERMINATION OF RELATIONSHIP)

स्टॉक ब्रोकर कोणत्याही कारणाने स्टॉक एक्सचेंजचा सदस्य राहिला नाही (डिफॉल्ट/मृत्यू/राजीनामा/निलंबन/हकालपट्टी) किंवा बोर्डाने प्रमाणपत्र रद्द केल्यास, ब्रोकर व क्लायंटमधील संबंध समाप्त होईल.

स्टॉक ब्रोकर व क्लायंट दोघांनाही किमान एक महिन्याची लेखी नोटीस देऊन, कोणतेही कारण न देता, संबंध समाप्त करण्याचा अधिकार आहे. तथापि, संबंध समाप्त झाल्यानंतरही, समाप्तीपूर्वी केलेल्या व्यवहारांमधून उद्भवलेले सर्व हक्क/जबाबदाऱ्या/दायित्वे संबंधित पक्षांवर (किंवा त्यांच्या वारस/कायदेशीर प्रतिनिधी/उत्तराधिकारी) कायम राहतील.

अतिरिक्त हक्क व दायित्वे (ADDITIONAL RIGHTS AND OBLIGATIONS)

स्टॉक ब्रोकरने क्लायंटच्या लाभांश, rights/bonus shares इ. हक्कांचे संरक्षण करावे आणि क्लायंटच्या हिताला बाधा पोहोचेल असे कोणतेही कृत्य करू नये.

स्टॉक ब्रोकर व क्लायंट यांनी SEBI व संबंधित एक्सचेंजच्या नियम/विनियम/उपनियम/परिपत्रक/सूचना/मार्गदर्शक तत्वांनुसार वेळोवेळी खाती reconcile आणि settle करावीत.

स्टॉक ब्रोकरने एक्सचेंजने ठरवलेल्या स्वरूपात contract note जारी करावी—ज्यात ऑर्डर नंबर, ट्रेड नंबर, ट्रेड वेळ, ट्रेड किंमत, प्रमाण, डेरिव्हेटिव्ह कराराचे तपशील, क्लायंट कोड, ब्रोकरेज, सर्व शुल्क इ. तपशील असतील—आणि एक्सचेंजने ठरवलेल्या पद्धतीने/कालावधीत पाठवावी. ट्रेड निष्पादनानंतर एक कार्यदिवसात hard copy आणि/किंवा डिजिटल सिग्नेचरयुक्त इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात कॉन्ट्रॅक्ट नोट पाठवली जाईल.

संबंधित एक्सचेंजकडून payout मिळाल्यानंतर एक कार्यदिवसात, क्लायंटने अन्यथा निर्देश न दिल्यास, स्टॉक ब्रोकरने निधी/सिक्युरिटीजची देयता/डिलिव्हरी करावी (लागू अटी-शर्तीच्या अधीन).

स्टॉक ब्रोकरने प्रत्येक क्लायंटसाठी funds आणि securities दोन्ही बाबतीत “Statement of Accounts” ठराविक कालावधीत/स्वरूपात पाठवावा आणि स्टेटमेंटमध्ये त्रुटी असल्यास एक्सचेंजने ठरवलेल्या कालावधीत क्लायंटने कळवावे असे नमूद करावे.

स्टॉक ब्रोकरने दररोज daily margin statements पाठवावेत—ज्यात collateral जमा, collateral वापर, collateral status (available balance/due) आणि cash, FDR, bank guarantee, securities यानुसार तपशील असावा.

क्लायंटकडे स्टॉक ब्रोकरसोबत संबंध प्रस्थापित करण्याची आवश्यक कायदेशीर क्षमता/अधिकृतता आहे आणि तो/ती दायित्वे पाळण्यास सक्षम आहे याची खात्री क्लायंटने करावी.

स्टॉक ब्रोकर/ब्रोकर आणि डिपॉझिटरी पार्टिसिपंट यांनी क्लायंटला थेट/अप्रत्यक्ष PoA किंवा DDPI करणे बंधनकारक करू नये; तसेच क्लायंटने नकार दिल्यास सेवा नाकारू नये.

इलेक्ट्रॉनिक कॉन्ट्रॅक्ट नोट्स (ECN)

क्लायंटने इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात कॉन्ट्रॅक्ट नोट घेण्याचा पर्याय निवडल्यास, योग्य ई-मेल आयडी स्टॉक ब्रोकरला द्यावा. ई-मेल आयडी बदलल्यास भौतिक पत्राद्वारे कळवावे. इंटरनेट ट्रेडिंग असल्यास सुरक्षित लॉगिन (यूजर आयडी/पासवर्ड) द्वारे ई-मेल बदल विनंती करता येईल.

ई-मेलद्वारे पाठवलेले ECN डिजिटल साइन, एन्क्रिप्टेड, non-tamperable आणि IT Act, 2000 चे पालन करणारे असावेत. अटॅचमेंट असल्यास फाइलही डिजिटल साइन, एन्क्रिप्टेड आणि non-tamperable असावी.

स्टॉक ब्रोकरला bounced mail notification न मिळणे, क्लायंटच्या ई-मेल आयडीवर कॉन्ट्रॅक्ट नोट डिलिव्हर झाल्याचे मानले जाईल.

स्टॉक ब्रोकरने ECN आणि ई-मेल acknowledgment सॉफ्ट व non-tamperable स्वरूपात एक्सचेंजने ठरवलेल्या पद्धतीने जतन करावे; तसेच लॉग रिपोर्ट (delivery proof) नियमानुसार ठराविक कालावधीपर्यंत राखून ठेवावा.

जे क्लायंट इलेक्ट्रॉनिक कॉन्ट्रॅक्ट नोट्स निवडत नाहीत त्यांना भौतिक स्वरूपात कॉन्ट्रॅक्ट नोट्स पाठवाव्यात. ECN डिलिव्हर न झाल्यास/बाउन्स झाल्यास, नियमानुसार भौतिक कॉन्ट्रॅक्ट नोट किंवा instant messaging द्वारे ECN पाठवून delivery proof ठेवावा.

ई-मेलशिवाय, स्टॉक ब्रोकरने (असल्यास) आपल्या वेबसाइटवर ECN सुरक्षितरीत्या प्रकाशित करावा आणि क्लायंटला unique user name आणि password देऊन डाउनलोड/सेव्ह/प्रिंटची सुविधा द्यावी.

कायदा व अधिकारक्षेत्र (LAW AND JURISDICTION)

या दस्तऐवजात नमूद हक्कांव्यतिरिक्त, एक्सचेंज/SEBI चे नियम/उपनियम/विनियम/परिपत्रकांनुसार स्टॉक ब्रोकर व क्लायंट इतर हक्कही वापरू शकतात.

हा दस्तऐवज वेळोवेळी लागू असलेल्या सरकारी अधिसूचना, SEBI चे नियम/विनियम/मार्गदर्शक तत्वे आणि संबंधित एक्सचेंजचे नियम/विनियम/उपनियम यांच्या अधीन राहिल.

Arbitration and Conciliation Act, 1996 अंतर्गत conciliator/arbitrator ने दिलेल्या conciliation report/settlement agreement/arbitration award चे पालन पक्षांनी करावे. तथापि, स्टॉक एक्सचेंजमध्ये अपीलची तरतूदही आहे.

गुंतवणूकदारांसाठी “करा” आणि “करू नका” (Dos and Don'ts For Investors)

करा (Do's)

- खाते उघडण्याचा फॉर्म साइन करण्यापूर्वी सर्व कागदपत्रे व अटी नीट वाचा.
- KYC ची प्रत, account opening documents ची प्रत आणि Unique Client Code मिळवा.
- Trading आणि Clearing & Settlement प्रक्रियांशी संबंधित framework/टाइमलाइन वाचा.
- ब्रोकरेज, फी आणि इतर शुल्कांची संपूर्ण माहिती घ्या.
- ट्रेडिंग, डिमॅट आणि बँक खात्यांमध्ये मोबाइल नंबर व ईमेल आयडी रजिस्टर करा.
- DDPI केले असल्यास त्याची प्रत घ्या. (DDPI SEBI/Stock Exchanges नुसार अनिवार्य नाही; देण्यापूर्वी परिणाम समजून घ्या.)
- ट्रेड झाल्यानंतर 24 तासांच्या आत contract notes मिळवा – किंमत, ब्रोकरेज, GST, STT/CTT वेगवेगळे दाखवलेले.
- SEBI/एक्सचेंजने ठरवलेल्या वेळेत निधी आणि सिक्युरिटीज/कमोडिटीज मिळवा.
- ट्रेड, contract note आणि statement of account तपासा; फरक दिसल्यास संबंधित प्राधिकरणाकडे जा.
- एक्सचेंज वेबसाइटवरील trade verification सुविधा वापरून ट्रेड तपशील पडताळा.

- वेळोवेळी statement of accounts मिळवा. Running account settlement निवडल्यास (Monthly/Quarterly) सेटलमेंट वेळेवर व्हायला हवे.
- तक्रार असल्यास stock broker/stock exchange/SEBI कडे जा आणि ठरलेल्या टाइमलाइनमध्ये निराकरण करा.
- ट्रेडिंगचे दस्तऐवज जतन ठेवा – वाद उद्भवल्यास उपयोग होतो.

करू नका (Don'ts)

- अननोंदणीकृत स्टॉक ब्रोकरसोबत व्यवहार करू नका.
- account opening आणि KYC मधील रिकाम्या जागा (blanks) काटून टाकणे विसरू नका.
- अपूर्ण account opening/KYC फॉर्म सादर करू नका.
- ट्रेडिंग खात्याशी संबंधित माहिती बदलल्यास कळवायला विसरू नका आणि सिस्टम अपडेटची पुष्टी घ्या.
- ट्रेडिंगसाठी फंड्स स्टॉक ब्रोकर व्यतिरिक्त कोणालाही ट्रान्सफर करू नका; ब्रोकरच्या कर्मचाऱ्यांच्या नावाने पेमेंट करू नका.
- स्टॉक एक्सचेंजकडून आलेले ईमेल/SMS दुर्लक्ष करू नका; तफावत दिसल्यास तात्काळ आक्षेप घ्या.
- संगणक परिचित नसाल तर डिजिटल कॉन्ट्रॅक्ट्सचा पर्याय निवडू नका.
- ट्रेडिंग पासवर्ड शेअर करू नका.
- निश्चित/हमी परतावा देणाऱ्या योजनांच्या जाळ्यात अडकू नका.

- मोठ्या नफ्याचे आमिष दाखवणाऱ्या फसव्या ईमेल/SMSला बळी पडू नका.
- गुंतवणुकीत herd mentality (टोळधाड/भीड मानसिकता) पाळू नका; तज्ज्ञ व व्यावसायिक सल्ला घ्या.

टीप: तुमचा मजकूर खूप मोठा असल्यामुळे मी वर पूर्णार्थाने मराठी भाषांतर दिलं आहे, पण काही ठिकाणी (कायदेशीर/तांत्रिक संज्ञा) अर्थ अचूक राहावा म्हणून “डेरिव्हेटिव्ह, क्लायंट कोड, ECN, DDPI, PoA, Byelaws” अशा टर्म्सचे मराठीकरण न करता तसेच ठेवले आहेत.

तुम्हाला हवे असल्यास मी हे पूर्णपणे मराठी संज्ञांमध्ये (उदा. “उपनियम/विनियम”, “नामनिर्देशित”, “समेट/मध्यस्थी”) अधिक “कायदेशीर-औपचारिक” शैलीतही करून देऊ शकतो.